

ORGANIZACIÓN DEL ESPACIU AGRARIU N'AMBÁS (GRAU)

Mª Dolores Álvarez Alba
Xosé Antón Fernández «Ambás»

ENTAMU

La parroquia d'Ambás fórmanla los *puoblos* d'Ambás, Cubia ya Tabláu, esti últimu abandonáu. Asítiase nel territoriu suroccidental del conceyu de Grau conocíu como *Salcéu*, que llegó a ser terrén independiente ya tien las parroquias más montañosas del actual conceyu.

Salcéu garra la veiga alta d'El Cubia dende la parroquia d'Ambás a la de Tolinas au naz el ríu, ya'l valle d'El Ríu Pequeñu ou Restiellu dende la parroquia Surribas a la de Restiellu. D'ente tolas¹ parroquias salcedanas² (n'outru tiempu tamién fonon salcedanos llugares que tán anguaño pal outru llau d'El Camín Rial como Montoubu, L.lamosu ya Samartín d'Ondes, dientro agora del conceyu de Miranda) podemos xebrar los llugares en dous tipos: d'*alta montaña* ou de *media montaña*, según tean nas tierras más altas de Salcéu ou nas más baixas.

¹ *Tolinas, Las Villas, Villamarín, Santianes, Ambás* nel Valle'l Cubia ya *Restiellu, Vigaña, Santa María Villandás* ya *Surribas* nel valle d'El Ríu Pequeñu.

² El Rexistru la Propiedá de los pueblos salcedanos inda ta agora en conceyu Miranda como herencia de la vieya división territorial d'esa zona, l'Arciprestalgu de Salcéu.

La parroquia d'Ambás ta na zona más baixa de Salcáu polo que podíamos metella dentro la *media montaña*. Cubia ya Tabláu son lugares más baixos qu'Ambás, más arimaos al ríu, ya, igual que'l valle d'Ambás, tán na vertiente izquierda'l valle, igual que tolos puebls salcedanos d'El Ríu Cubia.

Túmulos ya castros fálanos d'estas tierras habitadas dende va cuantayá, anque la información más abundante ya la medieval. En sieglu XII la Condesa Aldonza dona tola sou parte del «Monasterio Sancti Saluatoris de Ambas» a la ilesia de San Salvador d'Uviéu; nel mesmu sieglu, el Conde Suario da la sou parte al monesteriu de Corniana, pa la sou restauración.

La tradición oral tamién deixóu abonda información d'un importante pasáu ya asina nun faltan lleendas d'ayalgas ya tamién del monesteriu, que los vecinos asitian nun prau conocíu anguaño como Regalasebes onde s'atoupanon piedras al llabrar las tierras; nun podemos esquecer que na redolada d'esi prau hai una zona conocida como *La Malata*, que quiciabes faiga referencia a una vieya Malatería. Los vieyos dicen que «Ambás foi'l primer pueblu Salcáu ya Tolinas braña del puoblu nos tiempos antiguos»; outros dicen que foi Santianes la braña, ya que nun había más puebls hasta Tolinas. Tamién se diz qu'aquel vieyu monesteriu foi lleváu pa Corniana.

POBLAMIENTU

La parroquia ser nun ya grande, anque tien lugares como Ambás ya Cubia que llegan a tener población enforma. Anguaño, el despoblamiento feixo de la zona dous pueblinos, con namás ocho *casas* habitadas n'Ambás, abriéndose outras poucas los fines de semana, que fan un total de dieciséis *casas*, anque llegó a tener unos trenta vecinos a primeros del sieglu XX. Cubia, d'unas diecisiete *casas* que tuvo habitadas, tien agora namás que seis *casas* abiertas; ya Tabláu, las tres *casas* que tien tán zarradas.

N'Ambás el poblamientu ta concentráu en dous *barrios*, *La Pumariega*, anguaño'l más pobláu, ya *L'Adriu*, au ta la ilesia; tán separaos por un cantín llamáu El Cantu l'Outeiru a unos 500 m. un barriu d'outru. Cada barriu ta dientro d'una vallina ya los dous s'abren pa formar una mesma veiga que baixa a El Cubia; l'outru valle importante ya'l de los praos ya cabañas que se xuntan a esti del pueblu por baixo Picu Castru.

LAS CASAS YA CASERÍAS

En Cubia'l poblamientu ya más escarrabiáu, con dous barrios, *Casas d'Abaixu* ya *Casas d'Arriba*, ya trés *caserías*, La Peña, Reboria ya Miruxéu. Ente los dous barrios hai una casa sola, Ca Faustinu, que ta na carretera.

Anguaño las casas fanse separadas, pero nun yera asina antiguamente, que se faían arimadas unas a outras, formando fileras de dous ou más casas xuntas; inda se vei n'alguna casería más vieya. De las casas d'Ambás el poblamientu tradicional taba repartíu aproximadamente ente las casas independientes ya las que compartían *teaos*, polo normal las más ruinas. La casona más poderosa yera la de los Cienfuegos, en barriu La Pumariega ya la Casa la Señora tamién nesti barriu.

Lo mesmo pasa en Cubia, onde hai casas arimadas ya tamién independientes; las tres casas de Tabláu colos tres horros fan un *cogollu*.

Los *horros* ya *paneras* pueden ser propiedá d'una familia ou ser compartíos. N'Ambás hai once, ente horros ya paneras, ya d'éstos, cinco son compartíos por más d'una casa (seis horros desaparecieron nos últimos trenta años). L'horru mayor d'Ambás conozse col nome propiu de *L'Horrón*, ta en barriu La Pumariega ya ta dividíu pa tres familias la mitá ya dous cuartos. Cubia tien agora ocho horros ya tres paneras, ya en Tabláu hai tres horros, unu por casa.

El *sulhorru*, au polo normal se deixa'l carru ou la lleña, tamién pue ser de más d'un vecín ou de xente que nun tenga parte n'horru. Eiquí ya onde avezan tar el *lleñeiru* ya'l *fendedoriu*. N'Ambás más d'un horru s'alza enriba d'una *cuadra* ya *payar*. Casi tolos horros del llugar llevántanse enriba edificaciones de piedra que s'usan pa guardar carros ya agora *tratores* ya outros preseos. Dalgunos horros alzan los pegollos enriba'l terrén, perdiendo más espaciú embaixo; hailos con *corredor*, anque n'abondos foi amestáu, ya tovía los hai que conservan la vieya cadarma de la *ponte* ya los *gabitos* pa las riestras.

Las cuadras tán polo normal embaixo la casa, anque tamién s'apetiguñan n'outras edificaciones separadas como ya'l casu n'A-driu d'un grupu de cuadras ya payares baixo'l mesmu *teau*; tamién se dan edificaciones aisladas de cuadra ya payar. Ambás tamién tuvo dous *pisones*, unu en cada barriu, de propiedá privada, ya un *llagar* tamién priváu en La Pumariega. En Cantu l'Outeiru féixose a primeiros de los setenta un *molín* de corriente au tien parte más d'un vecín, agora en desusu.

En Ca Jeromo, en Cuvia, hubo un *pisón de maquila* ya un llagar, anque nesti tenían parte unos cuantos vecinos. Los de Reborria tuvienon *fraugua* ya, en pueblu, a la vera'l ríu hubo tres molinos, el de Miruxéu, que tovía *muol*, el del Zaramal que ta esborráu ya'l de Tabláu, onde fixenon una cuadra. En Tabláu tamién hai un pisón.

ESPACIOS AGRARIOS

El güortu

Tolas casas tienen ou tuvienon *güortu* (~ *huortu*), que llevan polo corriente'l nome la casa: *El Güortu'l Ferreiru*, *El Güortu Ca'l Coutu*, etc.

Lo normal ya que tean ente las casas, non mui grandes de tamañu ya *zarraos de paré*, aprovechando requeixos esquinaos ou arredondiaos. N'Ambás unu interesante pola forma ya la situación ya *El Güortu María Roque*, en barriu La Pumariega, zarráu de paré cola muria enforma alta pa que nun entre'l ganáu, ya completamente redondu; la entrada ya enforma pequeña porque nellos nun se trabayaba cola parexa y al faello a manu nun fai falta portiellu grande; tamién tien outra entrada por una *subidoria* ou *pasera* de piedras que sal de la propia paré. Ta puramente énte casa, separáu d'ella pol camín.

La xente que nun los tenía mesmamente en pueblu, teníalos un pouco separaos pero cerquina y asina, por exemplu, n'Ambás había casas que lu tenían en Barréu, que ya un cantu ente los dous barrios. En Cubia los que nun lu tenían a la vera casa teníanlu en La Granda; taban zarraos con piedra. A veces tamién se deixaba *un pedazu pa güortu* nuna vera d'una tierra ou d'una *güorta*; en Ca Sanchu yera nun pedazu *la güorta* que ta énte casa. Estos, al tar dientro d'una tierra, ou nun taban zarraos ou'l *cierre* yera de *barandones*.

Dellas veces la xente ponía *calvas*³ enriba las paredes ou enriba'l portiellu pa que nun entraran outros animales que tamién faían estrozos como los gatos.

Los güortos taban siempre de manu la muyer ya *semábase* casi de tou: patacas tempranas, berzas, arbeyos, fabas de mayu, fabas blancas, llechuga, tomates, pimientos, vainillas, cebolla, ayu.

Las berzas, «pa que nun espigaran chábanse en mes muortu», que ya'l de payares. Hai un refrán que diz: «Si quies bon güortu sema en mes muortu».

Cávanse a pala, cúchanse ya vuelven cavase cola fesoria pa dir metiendo'l cuchu ya *esfaendo* los terrones. Nun se *gradan* porque son pequeños pa trabayallos cola parexa.

³ *Calva*: 'árgoma' en tol conceyu de Grau.

Las güortas

La xente fai diferenca ente *güortu* ya *güorta* pol tamaño porque *la güorta* ya mayor; las casas con terrén tiénenlas al pía ya búscase'l bon terrén pa ella. Yá se trabayan colas vacas. Na de Ca Sanchu, que ta énte casa, deixábase un pouquiñín trabayáu pa *güortu* ya lo outru chábase de *maíz* ya *fabas*, tamién *patacas*.

Las güortas, lo mesmu que *los güortos* que nun tán dentro d'ellas, tán zarradas de paré ya en muchas casas una cara topetea cola vivienda. Igual que los *güortos*, las *güortas* cóncense col nome la casa, *La Güorta'l Valle*, *La Güorta Ca Quinón*, *La Güorta Reboria*, *La Güorta Ca Jenaro*...

La ganadería arrequeixóu'l cultivu la tierra, tando agora la mayor parte las tierras pa segáu ou semadas de *maizón* pal ganáu; el cultivu rótese cola sema ballicu que se siega pa lleva-ys a la cuadra.

Al ser terrenos bonos, a la vera casa, muchas güortas usánonse pa edificar outras construcciones auxiliares y asina en dalguna d'Ambás como la de Ca Quinón féixose *la nave*, una corte⁴ bona pa cuarenta vacas col pagar enriba; na de Ca Sanchu féixose outra nave ya tamién una *queisería* d'*Afuoga'l Pitu*. Outra xente tien zarráu dentro d'ellas pa gallineiru como foi tamién en Ca Sanchu ou en Ca'l Patriciu y tamién hai *güortos* que se fixenon gallineiru.⁵ Los gallineiros tán siempre al pía casa.

En Tabláu esiste'l topónimu *Las Güortas* pa riba'l pueblu, agora de prau.

Las llousas

En cada llugar hai tierras en más d'un llau, ou húbolas porque agora la mayor parte d'ellas pasanon a prau; l'abandonu la tierra en

⁴ N'altu Salcéu llámase *corte* a la cuadra; na parroquia estudiada dizse *cuadra*.

⁵ Al *gallineiru* tamién se-y llama *piteiru*. Diz el refrán: «Gallu en piteiru nun quier compañeiru».

favor de la ganadería ya la desapaición del cultivu'l *pan* ou *escanda* feixo que'l pastu acabara siendo'l rei del paisax nas tierras salcedanas.

Las tierras tán dalgo separadas del pueblu, aunque non a mucha distancia. Mui importante foi'l cultivu la escanda na zona y yá la documentación vieya fala de Salcéu como unu de los principales productores d'esi cereal. Agora la desapaición del pan nestas tierras ya práuticamente total, na parroquia nun queda naide qu'eche *tierras de pan*.

Buscábase bon terrén pa las tierras, tando abondas en llugares envallaos ou cantos llanos, aunque tamién las había más arimadas; siempre se dixo que'l pan dase meyor en mal terrén «porque no bonu ya más fácil qu'*encame*».⁶

Los tres pueblos de la parroquia tenían las tierras en más d'un llau ya había varias tierras xuntas, separadas por *finsos* ou paré mui baixa. Hailas más grandes ya más pequeñas pero son mayores que *las güortas*. A un grupu de tierras xuntas eiquí llámase-ys *llousa*.

N'Ambás fonon tierras: *Las Veigas, El Llan, Riegalasebes, Callobu, La Urtina, Los Rozones, Los Piqueiros, Las Cuostas, Las Malatas, La Pega, Praucima, La Binada*. Cada tierra lleva'l nome la casa: *Los Piqueiros* son tolas tierras, ya una *llousa*, pero estrémase *El Piqueiro'l Ferreiro* ou *El Piqueiro Ca Lin...* *Llan* ya un terrén llanu nun cantu ente La Pumariega ya La Cuendia au tienen tierras una pila casas: El Llan de Ca Lelu, El Llan de Ca Faustina, El Llan del Ferreiru... Eiquí ya l'únicu llugar au se sigue trabayando la tierra aunque agora namás la trabayan en Ca Sanchu, en Ca Juvinu ya en Ca Quinón pa patacas, fabas ya principalmente pa maizón pal ganáu.

Las tierras en Llan tán separadas por *finsos*, un *finsu* en cada esquina la tierra ya outru en mediu. El *portiellu la pasada* de tola

⁶ *Pan tiráu* 'malu de coer, qu'hai qu'apelucallu'.

llousa ta en Llan de Ca Juvinu ya los outros vecinos tienen derechu al pasu pola *carril*; tamién hai carril en La Cuosta a la que tienen derechu tolos vecinos que tengan terrén ellí. El derechu de pasu pa trabayar las tierras acaba'l quince mayu, y en pasando esta fecha ya nun se pasa, pudiendo trabayase entós la carril.

Las outras tierras del Llan son praos, *l'alambre pinchos* ya *las estacas* fan agora de *llindión* pal ganáu.

En Cubia ta *La Llousa'l Palaciu*, que baixa dende Las Casas d'Abaxu hasta la vera'l ríu, au tenía casi tol pueblu tierras, ya *La Llousa Riba*. Como nos casos anteriores, cada tierra lleva'l nome l'amu.

En Tabláu fonon tierras *Las Güortas*, *La Fayuca*, *La Terrona* ya *La Maizaliega*.

Las llousas tenían una entrada común pa tolas tierras, *el purtiellu la pasada*, ya una *carril* que podía dir polas veras ou pol mediu una tierra. Tolos propietarios tenían derechu de pasu en *tiempu la sementera*. Según los vecinos d'Ambás ya'l quince mayu l'últimu día, mentanto qu'en Cubia falánonnos del ventidous d'esti mesmu mes como fecha tope pa la sementera. La carril tamién se semaba, esperábase qu'acabara l'últimu pa ir semando cada ún el sou pedazu carril.

A un pedazu terrén llargu ya estrechu ou esquináu llámase *paraxa*; en Llan ta *La Paraxa'l Llan de Ca Sanchu* que se semaba de fabas ya patacas, ya una esquina en cuña de la tierra. Tamién tán *Las Paraxonas* en La Cuosta ou *El Paraxu*, que ya un bon prau con cabaña de Ca'l Ferreiru cerca *La Uprida*. Los Paraxos embaixo *El Paraxu'l Ferreiru* son pindios ya con peña. Cuando dalgún balagorias presume de tener mucha hacienda ya terrén dizse: «Esi lo que tien ya una paraxa en Llauriana».

Nas tierras semábase un añu pan ya pal outro maíz, a veces ente'l maíz chábanse las *fabas prietas* anque tamién se chaban na *güorta* con *varas*; deixábase *un cuadru* pa patacas. L'añu que tocaba maíz cuchábase pero'l pan non porque sinón «avicia ya cai». Tamién se semaba *segáu* pa las vacas. Las fabas prietas arrancá-

banlas ya deixábanlas por enriba la paya, hasta faer *tuquinas*, au taban hasta mayalas «ya espuós semábanse pa segáu pa las vacas». Lo que se semaba mucho tamién, en sacando las patacas, era la *xorra*⁷ pal ganáu.

Cada casa podía tener varias tierras esparcidas por más d'una llousa. El trabayu faíalu la parexa, primeiru pásase *la grade* pa dir abriendo la tierra, cúchase ya llábrase col llabiegu; tien que dise detrás cola fesoria pa dir cortando las *sechas*, pedazos grandes de tierra que deixa'l llabiegu; tamién se podía faer col picón. La tierra llabrada «déixase *cocer* unos días, llugu sémase ya vuolve *gradase*». En llabrando tamién s'andaban cola fesoria las malas yerbas que nun nacieran ente'l pan, el *poutallobu* ou la *curruola*.

Pa *coer el pan* organizábanse *andechas*; pal maíz non, diban a audar de dalguna casa que yá acabaran. Nesta parroquia yera mui importante *la coída d'ablanas* pal consumu familiar ya principalmente pa la venta en Grau.

A veces *rompiáse un pedazu* prau pa patacas, porque danse bien en terrén bravíu, lo mesmo que'l pan. *Quitábase'l tapín* ya faíanse *borrones* queimándolos. Nas tierras mui pindias había que *terrar*,⁸ llabor que se faía cola *carriella*.

Los praos

La parroquia d'Ambás, al tar no fondeiru'l valle que fai'l ríu Cubia, nun tien pastu comunal de montaña, como tienen outros llugares del Altu Salcéu como Tolinas ou Las Villas. Eiquí a lo que llaman *vou a la braña* ou *vou abrañar*, ya dir al prau de la *cabaña*⁹ que ta por riba'l llugar, zarráu con paré ya que s'esplota de forma individual.

⁷ *Xorra* 'nabu'.

⁸ *Terrar* 'subir la tierra de lo fondeiro a lo cimeiro nas tierras cuostas'.

⁹ La isoglosa n/n tamién se da en Salcéu, *cabana* nas parroquias altas ya *cabaña* nas baixas.

La pradería d'Ambás ta n'outru valle separáu del pueblu pola cadena que fai'l monte Los Fuoxos, El Cantu, La Cotariella, Los Llanes ya El Picu Castru ya llégase a él dende'l barriu La Pumariega subiendo El Cantu. Esta pradería forma un bon valle au destacan bonos cuadros de terrén zarraos de paré de piedra caliza. La mayor parte d'estos praos nas zonas más baixas son sin cabaña, anque dalgunu tamién la tien, ya los más altos del embudu, na llinde col monte de Llamas, son grandes ya con cabaña. A los praos con cuadra más altos llámase-ys *la braña*, ya cada vecín tien la d'él, anque agora los poucos vecinos que quedan con ganáu tienen más d'una cabaña en lleianza.

Hai outras zonas de praos más cerquina'l llugar como la zona *Las Cuostas n'Adriu, Las Cortinas, Los Campones, Las Veigas, etc...*, au se siega *en verde* pa llevar a la cuadra del pueblu. Los praos del valle, con o sin cabaña, son de pastu *pa pacer*, ya pa meter la yerba, anque agora colos tractores tampouco ya tanta distancia, ya dalgún vecín siega dalgún pedazu *pa verde* tras d'El Cantu.

El ganáu sácase a pacer pola mañana desque ta *mucúu* ya báixase pola tarde a mucise outra vez; duerme na cuadra si ta malo, ya se ta bon tiempu sácase a dormir fuera.

En barriu de L'Adriu, n'Ambás, atoupamos los praos de *Las Cuostas, Cabu La Figal, La Pega, La Barrera, La Purtiella, Reboria, Cabornu, La Regueirina, Las Veigas, Prau Cima, La Malicia, El Vallucu, El Castañéu, El Valle, El Barréu, El Paraxu, El Fontanín, Los Castellares, El Bravón*. Los praos del barriu La Pumariega son *Busstiellu, Valdenavéu, La Malatona, Las Malatas, L'Arteiru, El Redondu, Las Regueras, Los Bravos*,¹⁰ *La Pornacal, La Cabaña, Carcabín Secu, Las Curciadas, Los Pascones, El Piqueiru, El Gonzalín, El Regueirón, La Espina, La Curtina, La Binada, Los Campones, Taraníellu, La Rapada* (prau d'ablanos), *Sulasfayas, El Cantu, La Cota-*

¹⁰ Los *bravos* fonon montes metíos a prau. N'Ambás El Bravu, El Bravón ou La Bravería. Tán arimaos al monte.

riella, L'Uórgalu, Riegalasebes, Callobu, Los Rozones, Los Covayos, La Bovia, Los Tabazos ya *El Viveiro*.¹¹

Los praos que nun son braña tienen toos la mesma explotación, pácese ya métese la yerba. Los pacíos tienen que llimpiase porque *los fediondos*, que ya au tán las muñicadas ya naz pación, nun lo comen las vacas. Ya bonu'l complementu nos praos de pación con *burras*, que comen *los fediondos* de las vacas ya las vacas comen los de las *burras*.

La distribución del espaciu en Cuvia ya'l mesmu que n'Ambás. A la vera'l llugar tán lo que yeran las lλουςas, qu'agora tán de prau, ya los praos que siempre se dedicanon al ganáu; la mayor parte d'ellos tán del ríu p'allá, más visíos ya arimaos enforma. Praos de Cuvia son *Llavayos, El Prau Mediu, El Picuríu, La Muola, El Prau Los Mozos, Navaviéu, El Pascón, El Prau Cuostu, La Pedrés, La Bilortera, La Llana*. Más separaos del pueblu tán las brañas, ou prau de la cabaña, d'*El Ricabu, El Palaciu, Prau Mediu, La Bilortera, Llavayos, La Nora, Veigalaponte, Prau la Cabaña*.

En Tabláu los praos altos con cabaña tán en *La Bovia*, ya los outros baixan d'eiquí al ríu. Son praos de Tabláu *El Castru, El Valle d'Abaixu, Prau la Fonte, La Paraxa'l Freisnu, La Pasada'l Carru, El Praducu, El Bravón, L'Auteiru, L'Ancina, La Fondera, El Llanu las Varas, Los Torollos*¹² ya *Ente las Fayas*.

El riegu

Nun ya lo mesmo'l *riegu* nunos pueblos de la parroquia que n'ou-tros. Por Cuvia pasa'l ríu que-y da nome, mentanto qu'Ambás nun ya llugar ricu n'augua, nun tien más que dous regueiros que pasan polos dous barrios. El valle au tán las praderías p'atrás d'El Cantu

¹¹ Los nomes plurales conviértense en singular al especificase'l sou propietariu: *El Covayu Ca Roque, El Rozón del Valle, El Piqueiru'l Ferreiru, El Bravu Ca Belarma*, etc.

¹² Praos de Tabláu na llende cola parroquia de Santianes. Hai una casa ya una cabaña na carretera, de xente que foi de Tabláu.

tamién ya probe n'augua, con dalgún regueiru como'l de la Reguera ya La Espina ya dalgunos fontanes. Hai fontes en dalgún prau ya al pía'l camín, au bebe'l ganáu. El sistema'l riego n'Ambás nun ya nin foi nada usáu. Nos *giortos* d'Ambás si faía falta l'augua, por ser año de mucha seca, faíase'l riego *a caldeiraos*.

El sistema de *presas* pa regar praos namás s'utiliza naquellos que tienen regueiru como'l prau La Reguera Reboria ou El Regueirón, en La Pumariega. D'una presa principal, que se fai a lo cimeiro'l prau, ábrense *riegos* que deixan baixar l'augua prau abaixo, ya contrólanse *abriéndolas* ou *zarrándolas con tapinos*.

Cubia, nas veigas por au baixa'l ríu, utiliza'l sistema de presas ya tapinos garrando l'augua'l ríu en dalgún banzáu.

Al tar el ríu en Cubia los tres molinos de la parroquia tán dous en Cubia ya l'outru en Tabláu. De los tres solo funciona'l de Miruxéu, en Cubia, que tien dous *muolas*. Eiquí aprovéchase la presa'l molín pal riego.

El zarre nos praos

El principal *zarre* nesta zona ya la piedra. La mayor parte los praos tán zarraos de paré de caliza. Anque de cierta distancia predomine'l paisax de sebes ya matu, esto ya porque de los dous llaos de la paré naz sebe, qu'escuende n'abondos casos la construcción en piedra si ta *mal rozáu* ou *esveiráu* (según sea por fuera, pal camín ou por dentro, pal prau); tamién naz morgazu, bardial, folechu ya ortiga.

Oustru elementu qu'apaez na mayor parte los praos ya l'*ablanu*, que na parroquia siempre tuvo importancia. Polo menos unu de los llaos del prau tien una filera d'ablanos de tras alantre, bien no fondeiru, no cimeiru ou nun llau. Estos ablanos tán a dous ou tres metros ente ellos, ya pola cara dentro la paré, pero arimaos a ella. Son de bona clas (non monteses) ya déixanse arreglaos d'un año pa outru depués de *coer las ablanas* en pasando'l mes de la yerba. Amás

de *la coída* d'ablanas que con *carapiellu* ou *escarapelladas* tienen bona venta na plaza Grau los miércoles ya domingos,¹³ los ablanos son bona fonte de *lleña ya varas* pa outros usos de la tierra, ou pa *mangos de ferramienta* ya *vaniellas* pa faer *goxas ya goxos* los *goxeiros*, que tamién tuvienon bona importancia na zona:

Una vaniella como esta
 nun la forgan los de Cuaya,
 fórgala Feru'l d'Ambás
 mozu de La Rebollada.

Nas sebes tamién s'atoupan *castañales* ou *carbayos*, *freisnos* ou *espíneras* que tienen una función importante como ya la sombra au *mosca'l ganáu*; tamién hai praos con dalgo de *suorte* de monte arimáu ou con arboláu, si cai pa dalgún regueiru, au'l ganáu mosca pola calor, anque pa moscar tan bonu ya un cantu au tire l'aire como una bona sombra au tea fresco ya pare mal la mosca.

La sebe la paré que da pal camín *rózanla* tolos vecinos nas *estaférias*, el llau de dientro «esveiralu l'amu'l prau espuós de meter la yerba». Agora la sebe ya la paré dienon pasu a l'alambre pinchos ya las estacas de madera pa zarrar los pedazos nuevos.

La braña

La mayor parte las caserías tienen nas zonas más altas el sou *prau la cabaña* ou *braña* anque tamién había dalguna casina más ruina en terrenos ou más probe que nun tenía cabaña.

Son terrenos polo normal más grandes que los praos pero tamién zarraos, ya tienen cabaña con cuadra ya pagar. Nas cabañas métese'l ganáu pol iviernu ya sube a *cebase*, si la nevada nun-ys fai baxalas pal pueblu. En pagar métese la yerba'l prau la cabaña ya d'ou-

¹³ Días nos que se fai'l mercáu moscón.

tros que tean cerca. Anque dalgunos praos d'estos tienen regueiru ya fonte propios, casi tolas cabañas fixenon un *pozu* que garra l'augua los *teaos*, ya un *bebedeiru* al pía la cabaña. Una diferencia d'estas cabañas del baixu Salcéu ya las del altu como Tolinas, ya qu'al ser más corta la distancia, el *brañeiru* n'Ambás nun tien que faer nueche na braña pa baixar *la lleichi* pola mañana; esto fai que las construcciones nun tengan arimáu'l *cuartín* au'l *brañeiru* tien pa chase ya tizar.

La cabaña tradicional ya de *teau a tres auguas*, con *guirlandas* na paré d'atrás. Tien sólo dous vanos, *la puorta*, con *portal* delante, ya'l *boqueiru*'l pagar, anque tamién pueden tener un ventanu na cuadra.

Nos praos altos que nun tienen cabaña la yerba ou bien se baixa pal llugar ou bien se fan *varas*. Estos praos tamién se pacen, «los más fuertes hasta abril ya los más secanos hasta marzu». Ente las cabañas hai un poucu terrén llanu au mosca'l ganáu, que polo normal tien unos freisnos.

La Pornacal, El Bravu, La Reguera, La Bovia, Riegalasebes, La Malata, La Cabaña, El Covayu, Las Curciadas, El Tabazu, La Espina, La Curtina, El Paraxu, ou *La Cotariella* son cabañas d'Ambás.

Cubia tien cabañas en *Ricabu, El Palaciu, Prau Mediu, La Bilortera, Llavayos, La Nora, Veiga La Ponte* ya *Prau la Cabaña*.

Las cabañas de Tabláu tán en *La Bovia*, au tamién tien braña un vecín d'Ambás.

Suortes de monte

Anque l'orixe sería terrén comunal, agora'l monte ta dividíu en propiedades privadas llamadas *suortes* que se separan con *cárquivas* ou *cárcvas*, riegos en terrén d'au fonon sacando tapinos qu'apilan nun llau de la riega faendo la *cárquiva*.

Las suortes tán de folechu ya calvas, ya d'ellas traise'l rozu pa mullir las vacas. Esti mullíu fai un bon cuchu pola riqueza vexetal

que lleva. El rozu hai que deixallu secar ya depués faise en pilas al pía la cuadra.

N'Ambás *las suortes* tán nos terrenos que llinndan con *Las Curuxas*, *Surribas* ya *Robléu*, siendo de Llamas ya Teixéu las suortes que can de *Gallina Muorta* al valle las praderías d'Ambás. Tán al pía'l Camín Rial qu'atravesia'l territoriu salcedanu.

Hai *suortes* d'Ambás en *La Queimada*, *Los Bravos*, *Miadorios*, *La Uprida*, *Llanu Finsu*, *La Sierra*, *El Paraxu*, *La Binada* ya *La Espina*.

En Cubia las *suortes*, lo mesmo que n'Ambás, son montes de rozu, ya dalgunos vecinos, como los de Ca Florentu, tiénenlas nos montes d'Ambás, en Miradorios; outros en Castañéu Vallín, ou nos dous llaos. Había casas que nun tenían *suortes* ya rozaban por onde podían: iban hasta Picu Blancu, na parroquia Rodiles.

Montes comunales

La parroquia d'Ambás, a la contra los llugares del Altu Salcéu, nun tien *puortu de pastu comunal* como Tolinas, Las Villas ou Noce-da, ya'l poucu terrén comunal ta en montes como *Peñaguda*, *Picu Castru* ou *Los Fuoxos*, n'Ambás; *La Mata* ou *Monte Rubianu* en Cubia. Esti ta embaixo Rubianu pero pertenez a Cubia, cuostu enforma. En Tabláu ta *El Bravu Guilu*. Estos montes son islotes calizos que s'alzan en mediu'l terrén, de mal firme, mucha peña, poucu pastu ya zonas pindias con abondos derribadorios, polo que faía falta *llindiar* el ganáu que se soltara pa estas zonas.

Castañeos

Non tolos vecinos tienen *castañéu*, aunque tamién se dan casos de *castañales* que son d'una casa ya tán na posesión d'outra, como ya en Pascón de Ca Ramón de Braulio, en Cubia, au había *castañales* de Ca Sanchu, d'Ambás. Tenía derechu a *las castañas* l'amu la castañal. Esto pasa tamién con outros árboles de lleña ou frutu

como carbayos ou ablanos; na cabaña Ca Sanchu tenía un ablanu Nicanor, ou nun *giortu* en La Pumariega de Ca Juvinu tamién hai ablanos d'outra casa.

N'Ambás tán los castaños: *El Piqueiru Ca Juvinu*, *El Piqueiru Ca Bernaldu*, *El Regueiru La Reguera* ou *El Castañéu de Ca Manulillu*.

Arroxu, *Ricabu*, *L'Arbeal*, *Llavallos* son castaños de Cubia.

Tabláu tien castaños del ríu p'allá: *El Llanucu d'Alogiu* ya outru de los de Reboria.

Caminos

Na parroquia, los caminos a las tierras ya praderías son *caminos* ou *caleas pa carru*. El carru'l país foi'l tresporte tradicional ya agora tolos *tratores* entran bien polos caminos. Outros llugares de la parte alta Salcéu usan el *ramu* ya la *carriella* como tresporte inda agora, aunque'l caballo supla a la parexa porque los caminos son más estrechos ya pindios. En Tolinas, que ya l'últimu pueblu'l valle, el *ramu* ya'l tresporte habitual, tractores nun hai porque nun entran polos caminos

Los caminos arréglalos el pueblu colas estaferias organizadas pola xunta vecinal. N'outros tiempos yeran mui importantes las estaferias pa rozar caleas enantes del mes de la yerba pa que'l bardial nun esmesara la yerba los carros.

La parroquia d'Ambás zárrala'l Camín Rial na parte occidental. Esti camín, de bon firme ya terrén enforma llanu, puede considerase ún de los principales ramales del camín principal qu'atraviesa de Grau a Torrestíu pol Altu La Mesa. El Camín Rial de Salcéu atraviesa'l territoriu dende Tolinas hasta San Pedru los Burros, diendo pol picu de las sierras salcedanas ya baixando a San Pedru por La Cuosta'l Sayar. Nel recorríu salcedanu d'esti ramal tamién hubo ventas; n'Ambás na braña El Tabazu esistienon pousada ya casa qu'agora ta esborrada. El camín sigue'l recorríu por La Uprida d'Ambás au «hubo escuela pa los pueblos la redolada».

PESLLANDO

De la xente que queda n'Ambás namás hai cuatro familias que se dedican al ganáu de carne debío a la crisis na producción lleichera ya la negativa de las empresas a recoyer la lleiche polos pueblos. D'esas cuatro familias una especializouse en ganáu de lleiche ya punxo una queisería artesana de «Afuoga'l Pitu».

Tabláu abandonóuse va poucu ya en Cubia queda mui pouca xente viviendo de la ganadería.

Nos últimos venti años el retrocesu na población foi enorme. Ambás namás tien una neña n'edá escolar; outro tanto pasa en Cubia au namás hai un neñu que va a la escuela, ya nun se vei un futuru que nun pase pol mayor abandonu a la vuelta outros diez años.

La mayor parte'l terrén ta en llevanza de los poucos que quedan n'activu; éstos tuvienon que mecanizase ya abandonar los malos terrenos, faendo importantes inversiones en maquinaria, acondicionamientu de cuadras, etc. La falta población va arrequeixando los núcleos familiares n'estructuras de *matrimoniu* colos fíos fuera ya una ou dous personas mayores qu'ayudan colas pequeñas pagas a la economía familiar que n'abondos casos ya de subsistencia.

INFORMANTES

Celestina Sánchez Fdez. de Ca Sanchu (Ambás), Mª Sabel de Ca Florentu (Cubia) ya Teresa fía Xuacu (Tabláu).